

Christelijk-Sociaal Congres

CSC Voorjaarsberaad 11 april 2017 met Sophie van Bijsterveld en Alain Verheij

Lezing Sophie van Bijsterveld:

Religie in het publieke domein: een waarde(n)vol debat

Sophie spreekt over ambigüiteiten rond religie in het publieke domein.

1. *Hoe moet je de huidige discussie over religie in het publieke domein plaatsen in het licht van 200 jaar religie in het publiek domein?*

De afgelopen 200 jaar is religie in het publieke domein altijd onderwerp van discussie geweest. Wel waren er steeds verschillende zwaartepunten. In het begin ging het met name over institutionele kwesties zoals gelijkberechtting tussen verschillende kerken en de betekenis van scheiding van kerk en staat. De discussie verschoof naar activiteiten: welke plaats kregen kerkelijke maatschappelijke initiatieven naast die van de overheid? Na WO II werden dergelijke initiatieven zoals christelijke scholen en ziekenhuizen net als de overheidsinitiatieven op die terreinen sterk onderworpen aan overheidsregels en zij werden daardoor haast een verlengstuk van de overheid. Eind 20^e eeuw verschoof de aandacht naar normen en waarden (bijv. tijdens kabinet Balkenende).

Belangrijk is de vaststelling dat niet alleen de (omgang met) religie verandert, maar ook de overheid. Van Bijsterveld stelt juist de veranderingen in de rol van de staat een belangrijke factor zijn in de verandering van religie. Dat uitte zich in allerlei elementen, zoals:

- a) De verzorgingsstaat kwam op, maar is nu op bepaalde terreinen aan het veranderen.
- b) De overheid ging steeds meer aan de markt overlaten (privatisering post, spoor, telecom).

De overheid ging zich meer bemoeien met gedrag, bijvoorbeeld rond roken en het drinken van alcohol, maar ook rond ethische kwesties zoals orgaandonaties.

2. *Over welke waarden gaat het en hoe ziet de discussie er uit?*

Een belangrijk thema vandaag de dag is identiteit. Dit speelde bijvoorbeeld ook bij de afgelopen verkiezingen: welke gezamenlijke waarden zijn er, welke identiteit bindt de inwoners van Nederland? De Nederlandse overheid heeft een 'zwakke' identiteit maar die is er wel. Toen – toenmalig – prinses Máxima bijvoorbeeld zei dat dé Nederlandse identiteit niet bestaat, kreeg ze veel kritiek. De identiteit speelt ook een rol bij inburgeringscursussen: wat is typisch Nederlands, wat hoort bij ons en wat niet? Identiteit is belangrijk als het gaat over burgerschap.

Waardenpluralisme is een belangrijk hedendaags thema dat hierbij aansluit. Hoeveel verschillende waarden kunnen we aan in de Nederlandse samenleving? Het schuurt bijvoorbeeld wanneer een man op grond van zijn geloof een vrouw geen hand wil geven, of wanneer een ambtenaar weigert om mensen van gelijk geslacht te huwen. Partijen als de PVV en Denk zijn sterk identiteitsbepaald, zij spelen in op het versterken van groepsidentiteiten.

De staat is zelf ook op zoek naar iets dat als sociale cohesie kan dienen, een soort van *civil religion* die algemeen geaccepteerd wordt. De staat heeft een basisloyaliteit nodig, de vraag is welk 'smeermiddel' hiervoor kan dienen. Tegenwoordig worden op vele plekken onze joods-christelijke wortels genoemd als bindmiddel, als basis voor de *civil religion*. Wat houdt het in en hoe geef je dat echter vorm?

3. *Welke ambiguïteiten nemen we waar?*

Dat er een zoektocht lijkt te zijn naar een civil religion betekent niet dat er geen ambiguïteiten zijn. Zo is de plaats van religie of van het christendom niet onomstreden.

- Dat komt voor een deel vanwege de islam, wanneer gedacht wordt aan gelijke behandeling van religies, dus gelijke behandeling van christendom en islam.
- maar bijvoorbeeld ook omdat de zichtbare aanwezigheid van het christendom door sommigen wordt geassocieerd met – in hun ogen - ethische achterhoede gevechten zoals bijvoorbeeld rond het begin en het einde van het leven.

4. *Hoe moeten we ons opstellen in het licht van deze ambiguïteiten*

Wat staat ons nu te doen? Belangrijk is dat we onderscheid maken tussen:

- a. het middenveld: op dit moment zijn er veel kansen voor een identiteitsgedreven maatschappelijk middenveld, waarbij je als organisatie helder maakt wat de inhoud is van de K of de C in je naam
- b. de politiek maatschappelijke kant: probeer de mensen die te pas en te onpas schermen met de joods-christelijke wortels niet te beleren maar geeft zelf invulling aan deze wortels, benut deze kans
- c. politiek juridische kant: ook moet blijvend worden nagedacht over de plaats van het geloof in het recht.
- d. de individuele burgers: ongeveer de hele natie is momenteel op zoek naar zin. Velen zijn kwijtgeraakt waar het in het christendom om gaat. Hier liggen veel kansen.

Van Bijsterveld citeert ten slotte Schillebeekx: "het christendom is niet een boodschap die geloofd moet worden, maar een ervaring van geloof die een boodschap wordt".

Lezing Alain Verheij: Christendom en secularisme

Ik begin gewoon met het vertellen van selecties uit mijn levensverhaal met de nadruk op de relatie tussen christendom en secularisme. De aanvankelijke vraagstelling voor vandaag ging over het bijzonder onderwijs. Dat werd gelukkig een beetje verbreed naar de algemene verhouding tussen seculier en christelijk, want ik heb helemaal geen intelligente politieke bijdrage op dat gebied. Bovendien sta ik dan als de Groenlinks-theoloog voor een groep christelijke sociale verenigingen en moet ik die achterlijke misser op dit gebied van de partij waar ik lid van ben goed gaan praten hier. Goed, Groenlinks-theoloog inderdaad, dus de spanning tussen seculier en christelijk zit diep in mijzelf en ik denk dat dat altijd zo geweest is en dat ik me nergens zo thuis voel als in dat spanningsveld.

1. *Basisschool*

Ik weet niks van bijzonder onderwijs zeg ik net, maar dat klopt natuurlijk niet helemaal want ik ben een ervaringsdeskundige, net als de meeste mensen hier, schat ik zo. We beginnen bij mijn basisschool. Ik ben opgegroeid als lid van een PKN, voormalig gereformeerd, ietsje vrijzinnig van het midden. En daar hoort bij: een PCBS. Die afkorting bestaat nog steeds, begreep ik: Protestants Christelijke Basisschool.

Dat is dan dat gevreesde bijzonder onderwijs. Nou, hier bestond het uit: ik mocht in de adventstijd een waxinelichtje op mijn tafel, magisch vond ik dat. Nog steeds, als ik aan geloven denk, ga ik onwillekeurig terug naar die momenten dat ik in een donker klaslokaal naar het lichtje van hoop zat te kijken.

We leerden wat Bijbelverhalen. Daar was een goede selectie in gemaakt voor kinderen, dus het was altijd of spannend, met Mozes in Egypte enzo en de verkenners bij Rachab van wie we toen het beroep nog niet hoorden of konden begrijpen, of het was een beetje moralistisch. De barmhartige Samaritaan enzo. Dat verhaal begrijpen kinderen al. Vaak beter dan volwassenen.

Ergens in die geloofsopvoeding is bij mij een moraliteit gegroeid. Geen idee of die er ook was geweest bij een andere school, geen idee ook of ik het bij een seculiere opvoeding minder had gehad, maar de vanzelfsprekendheid van sociale betrokkenheid zat ingebakken in dat geloof.

Goed, ik heb hier nu al een hele club dingen genoemd die bij elkaar verzameld ongeveer samenvatten wat volgens mij het grote kapitaal van religie is. En dat krijg je op de basisschool dus al mee.

- a) De enorme rijkdom aan *verhalen*. De Bijbel dus. Je mist er iets aan, elke andere verhalencultuur die je als alternatief kunt bieden is platter en minder tijdloos, of je moet naar de Griekse klassieken grijpen maar dat doet ook niemand meer.

Verhalen, dus. Verhalen die onze samenleving hebben gevormd, dus ik vind het een schande dat kinderen op openbare scholen daar helemaal niks van meekrijgen. Ik krijg soms vragen op me af van volwassenen, zeer hoogopgeleide mensen, daar lusten de honden geen brood van. Er is in veel kringen geen enkele kennis meer. Zonde!

- b) *Rituelen*. Dat adventskaarsje, die liedboekliederen. Ik weet nog dat ik op mijn bed lag, 's nachts, in mijn eentje een van de twee melodieën van Bach te zingen. Hopend dat mijn ouders het niet hoorden, want die sliepen al. Betoverend mooi vond ik dat. Jezus is ons licht en leven.

De seculiere cultuur doet haar best om dat gat op te vullen, maar het blijft een beetje ad hoc. 'Mag ik dan bij jou' zou in ieder geval in de seculiere kerkdienst komen, en die is ook best mooi, maar de diepte van de christelijke liturgie.....

- c) *Samenleving*. Bepaalde sociale verbanden, zoals die families in de kerk die je ook op school zag, betrokkenheid op de ander als geestelijke imperatief en morele lessen uit de Bijbelse traditie. Maar ook heel simpel: geld geven. Als ik aan de kerk van mijn jeugd denk, zie ik posters hangen met afbeeldingen van hongersnood of natuurrampen. Geef geld.

Elk jaar als ik de seculiere variant van de christelijke collecte zie: Serious Request, dan lach ik me rot. Ze worden helemaal hysterisch als ze 8 miljoen euro ophalen. Daar heb je dan al die moeite voor gedaan om in heel het land aandacht te krijgen, een week lang ofzo, voor een halve euro per Nederlander. Benieuwd hoeveel de kerken per maand ophalen voor goede doelen.

Goed. Het voordeel van religie dus, waar ik altijd voor opkom: verhalen, rituelen en sociale verbondenheid. De rode draad in mijn carrière als publiek theoloog, die drie elementen.

Maar dat was de zonnige kant. In de praktijk is de gemiddelde christelijke school allemaal maar lauwtjes, natuurlijk. Het was toen al vrij waterig, twintig jaar geleden, maar mijn vriendin heeft nu twee dochters op zo'n PCBS zitten. Elf en zeven zijn ze. Laatst zei hun moeder: kinders, ik eet veertig dagen geen vlees en weinig suiker want we gaan toelevan naar Pasen. Dat je het weet. Oh, en Pasen, dat weten jullie wel toch, dat is....? Ze werd glazig aangekeken. Kinderen van VWO-ouders die zondags in de kerk zitten en doordeweeks op het bijzonder onderwijs.

De jongste dochter vroeg laatst aan haar moeder: mama, kun je anders niet even Googelen of God bestaat? Ja, intussen kunnen we hier lang of kort ouwehoeren over seculier versus christelijk, maar de nieuwe alleskunner en allesweter is natuurlijk gewoon Google.

De oudste dochter bereidde laatst een boekpresentatie voor over de Narnia-kronieken van C.S. Lewis. Ik miste daar iets in. Het feit dat het een allegorie is naar het verhaal van God en Jezus. Dat ligt er zo dik bovenop bij Lewis. Je hebt een theoloog in huis of niet, he. Dus ik bleef doorvragen. Ik kon me niet voorstellen dat ze zich er niet van bewust was. Uiteindelijk kwam eruit dat ze het wel ongeveer wist, dat het iets met God te maken had, maar, zei ze: als ik dat aan mijn klas ga vertellen dan wil niemand die boeken meer lezen.

Zo gaat dat dus op een Protestants Christelijke Basisschool: er is genoeg aan christelijks: verhalen, rituelen, het sociale. Maar er staat wel een raampje open. Je moet niet te wereldvreemd worden. Graag, zeg ik dan.

Ik ben er helemaal voor dat ouders hun kinderen naar een school mogen sturen waar je het christelijk geloof meekrijgt, maar laat er in hemelsnaam wel een soort acceptatieplicht zijn waardoor er altijd ook niet-gelovigen en andersgelovigen bij in de klas zitten.

Niet om die niet-christenen te bekeren, maar om de christelijke kinderen voor eenkennigheid te behoeden. Want eenkennigheid is altijd kinderachtig. Dat is denk ik de hoofdmoot van mijn visie op secularisme versus christendom: dat eenkennigheid kinderachtig is. Christelijke eenkennigheid is kwalijk, want je voedt wereldvreemde burgers op. Seculiere eenkennigheid is kwalijk, want je gooit een enorm sociaal kapitaal weg en je vernietigt een van de mooie verworvenheden van een democratische rechtsstaat: diversiteit.

2. *Middelbare school*

Die diversiteit was er minder op mijn middelbare school. Die school was in naam christelijk, maar daar gebeurde echt niets meer mee. Het was een klassiek gymnasium, zo'n witte kakschool waar ieder kind Rutger of Marjolijn heette, precies dezelfde polo droeg, met zo'n krokodilletje, en later dezelfde opleiding ging doen als vader en moeder. Bedrijfseconoom of medisch specialist. Ze woonden in dezelfde wijken, kleedden zich hetzelfde, waren lid van dezelfde sociale bovenklasse en zaten op dezelfde hockeyclub. Uniformiteit ten top.

Goed, ik denk dat het verschil tussen zo'n high class gymnasium en een christelijke scholengemeenschap niet zo groot is. Je geeft aan allebei de typen kinderen een beetje een gestuurd wereldbeeld mee want de school trekt een bepaald menstype, een bepaalde sociale klasse en daarbij horen bepaalde gedeelde waarden en wereldbeelden. Ik zie niet in waarom je de kakschool zou moeten bevoordelen ten opzichte van bijzondere scholen – zolang het onderwijs an sich goed scoort is er weinig probleem.

--

Religieus gezien was het op die school vanzelfsprekend om niet te geloven, en daar begon voor mij dus de confrontatie met atheïsme en daarmee gepaard gaande seculiere idealen. Ik zat daar als zeldzaam protestants-christelijk middenklasse-jongetje niet helemaal op mijn plek. Heb ook weinig polo-dragende vrienden overgehouden aan die tijd. Wel zie ik nog altijd een domineeszoon en een andere protestants-christelijke middenklasse-jongen. Ik ben zelf dus net zo kinderachtig: soort zoekt soort. Maar de hamvraag is natuurlijk: ben ik besmet?

Wel, het antwoord is als volgt: ik heb anderhalf jaar lang een groot verlangen gehad om ook in een polo met een krokodilletje te lopen, maar ik heb het nooit overwogen om het christendom achterwege te laten. Op dat niveau speelt sociale beïnvloeding dus, blijkbaar.

Voor mijn beste vriendje Tim werkte het juist andersom. Hij kwam met me mee van de basisschool naar dezelfde middelbare school, maar hij kwam uit een atheïstisch nest. Op de basisschool zong hij als hardste alle psalmen en gezangen mee, maar eenmaal in een seculiere middelbare schoolomgeving kreeg hij daar spijt van als haren op zijn hoofd.

Dus ik werd geen atheïst van de atheïstische schoolomgeving. En hij werd geen christen van de christelijke schoolomgeving. Kleine case study: zo eng is die indoctrinatie op scholen meestal dus ook niet. Als je maar een raampje openhoudt.

Die Tim was toch twaalf jaar lang een goede vriend van me, maar wil me nu niet meer zien. Ik heb het idee dat dat met mijn studiekeuze te maken heeft. Ja, ze zijn er nog: de totalseculieren. De jongens (vaak zijn het mannen) die zo'n hekel aan religie hebben dat ze er zo ver mogelijk bij uit de

buurt willen blijven. En een beetje een fobie ontwikkelen, alsof het inderdaad een besmettelijke ziekte is, dat geloof, waar veel ellende van komt.

Voordat u denkt dat ik met die vriend van mij Tim Hofman bedoel: nee, die is het niet, maar het had hem zomaar kunnen zijn. Zelfde profiel. Zeer slimme witte mannelijke gymnasiast die geloof zo iets absurds en onbegrijpelijks vindt dat hij het als een misdaad beschouwt om er kinderen mee op te voeden. Arjen Lubach is exact hetzelfde verhaal. Allemaal oppervlakkig kennisgemaakt met het geloof in hun verleden, afgeknapt en toen vastberaden om het tegen te gaan spreken.

Ze volgen mij allebei op Twitter, en ik hen. Arjen Lubach en Tim Hofman. Dat brengt ons bij fase 3.

3. *Theoloog tussen seculier en christelijk*

Hoe komt het dat ik als theoloog op een of andere manier goed lijkt te liggen bij niet-gelovigen? Ik heb eens een onderzoekje gedaan: 50% van mijn volgers gaat niet eens met kerst naar de kerk. Dan ben je goed gesecculariseerd. En waarom voel ik me zelf zo ellendig als ik te lang in het EO-hoofdgebouw rondloop? Ja, op dit punt in het verhaal komen de sneren. Waarom moet ik me bij ChristenUnie over een aversie heen zetten en ben ik liever een christelijk lid van een seculiere partij? Waarom lukt het me zo lastig in een christelijke zuil en vind ik het heerlijk om theoloog te zijn in de publieke ruimte?

Geen idee, misschien is het wel gekomen door die middelbare school waar ik gedwongen werd om mijn christendom vorm te geven in een atheïstische context. En daar probeerde ik eerst iets waar ik later heel hard van terug ben gekomen: ik probeerde sektarisme. Ben een tijdje vrij heftig evangelisch-charismatisch geweest. Luisterde alleen christelijke cd's, bezocht alleen christelijke festivals, had alleen christelijke vrienden en trok me zo dus een beetje terug. Bij dat wereldbeeld komt iets heel naars kijken: alle buitenstaanders leven in de duisternis. Die moeten zich bekeren, anders dreigt er een eeuwige hel.

Die gedachten spatten uit elkaar toen ik op de herdenking van mijn jong overleden leraar levensbeschouwing stond. Op de tafel brandden een Boeddha en een Maria en een Jezus gebroederlijk naast elkaar en mijn hele zwart-witte wereldbeeld stortte in- ook omdat ik het niet kon verkroppen dat deze man dan toch echt niet in de hemel zou mogen komen.

Nee, het sektarisme gooi ik weg, maar dat betekent niet dat ik niet trots ben op het christendom. Ik zei het in het begin al: de unieke kans van onze religiositeit zit hem in drie dingen. Verhalen die ons verbinden met generaties terug, allemaal deel van een heilsgeschiedenis van een God die de wereld mooier wil. Rituelen om te dealen met onze diepste angsten, verlangens, hoop, verdriet. Sociale verbondenheid, moraliteit en onderlinge liefde van gelovigen voor elkaar en anderen. Uniek kapitaal is dat. Daar moet je trots op zijn.

Ik merk dat dit het enige is dat werkt: volkomen zelfbewust zijn als christen. Trots op wie je bent, trots op de traditie die je mag vertegenwoordigen. Man, dat gaat al 2000 jaar en langer mee, het is vintage, dat is heel erg hip.

Ik sprak Stefan Paas, professor aan de VU, en die zei tegen mij: nu de ontkerkelijking stabiel wordt, is de dreiging van de kerk af. Dus dan gaan mensen het beschouwen als een soort cricket. Een exotische hobby, en ze willen best een of twee keer komen kijken, en vertel er vooral lekker enthousiast over, want we houden van enthousiaste mensen.

Ik hoor bij die generatie. Zolang je geschoren wordt, moet je stilzitten. Dat heeft de kerk moeten doen toen wat ik altijd noem de generatie-Boudewijn de Groot begon te schieten op de kerk (vaak nog terecht ook).

Nu is de ontkerkelijking stabiel en is het de tijd om weer mondig te worden. Mensen houden van duidelijkheid, zijn gemiddeld genomen minder bang voor geloof (want ook de Tim Hofmans en Arjen Lubachs zijn maar een minderheid, wereldwijd gezien helemaal, daar zijn ze een te verdedigen minderheid zelfs) en ze vinden het leuk als jij een duidelijke identiteit hebt en trots bent op wie je bent.

Ik vind dat achterlijke gezwam over dat de EO te vrijzinnig aan het worden is verschrikkelijk, een gotspe, maar ik zou tegen de EO wel zeggen: schaam je niet voor waar je vandaan komt. Als je het goed vertelt mag het weer klinken. Volgens mij zit Pax Christi hier ook. Die dus geen Pax Christi meer heten, want de Christus is weg, nu is het alleen maar Pax. Ik denk dan: waarom haal je in Christusnaam Christus' naam weg uit je naam, gebruik het lekker als geuzennaam, wees trots op je duidelijke roots, dat is jaloersmakend voor een generatie die zonder enige overkoepelende identiteit opgroeit. Nu de PKN adverteert dat je in de kerk niet alleen hoeft te geloven, maar dat je er ook kunt zitten om na te denken of stil te zijn of voor gezelligheid, denk ik ook: gooi je identiteit niet te veel te grabbel. Mensen buiten de kerk verwachten van je dat je juist in de kerk met geloof bezig bent. Dat is je grondslag.

--

Zo werd ik dus een theoloog met seculier publiek: door nog eens te kijken als een kind van mijn tijd: wat hebben we hier voor traditie en waarom vind ik dit eigenlijk mooi? En dat te vertellen in de taal van de mensen om mee heen. Niets bijzonders, gewoon een ontzuild evangelie. Alsof dat evangelie ooit in een zuil heeft gepast.

Maar zeg nooit meer: sorry dat ik besta. Wees brutaal, wees mondig, wees trots. Vrees niet, is het motto dat ik mezelf als theoloog altijd toeschreeuw. In een seculiere tijd moet je gaan graven in de modder van je traditie. Vuile handen maken. Soms je eigen traditie besmeuren. Maar als je een klompje goud vindt, laat het dan iedereen zien. Goud is universeel herkenbaar en in het christendom zit nou eenmaal veel goud.

Vrees ook niet de seculiere opiniemakers en het seculiere genadeloos zappende publiek. Zolang je een sorry dat ik besta houding hebt, een slachtofferrol, een nukkigheid bij voorbaat of iets betweterigs gaat het mis. Maar ben je ervan overtuigd dat je goud hebt gevonden in de modder van duizenden jaren christendom, stof het dan kundig af en pronk ermee. Het seculiere publiek zal het waarderen, op een paar radicale atheïsten na - en dat zijn de babyboomers en een handjevol witte gymnasiasten.

Vrees niet!